

ZAMONAVIY TA'LIM- TARBIYA JARAYONIDA FASILATORNING O'RNI

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.39.60.035>

Ashurova Zarina Muxitdinovna,

BuxDU mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: maqolada zamonaviy ta'lim - tarbiya jarayoni, unda o'qituvchining fasilitatorlik faoliyati, o'quvchi intellektual salohiyatini oshirish, dunyoqarashini boyitishda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan samarali foydalana olish mahorati, kasbiy kompetentlik sifatlarida fasilitatorlik qobiliyatining o'rni va ahamiyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: zamonaviy ta'lim – tarbiya, fasilitatorlik, intellektual salohiyat, innovatsion ta'lim texnologiyalari, mahorat, kasbiy kompetentlik, fasilitatorlik qobiliyati.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ СПОСОБНОСТЕЙ ФАСИЛИТАТОРА В ПРОЦЕССЕ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: в статье рассматривается процесс современного образования, роль фасилитатора в качествах профессиональной компетентности, умение эффективно использовать инновационные образовательные технологии в обогащении интеллектуального потенциала учащегося, фасилитаторская деятельность педагога.

Ключевые слова: современное образование, фасилитация, интеллектуальный потенциал, инновационные образовательные технологии, навыки, профессиональная компетентность, фасилитация.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF FACILITATING ABILITY IN THE PROCESS OF MODERN EDUCATION

Abstract: The article discusses the process of modern education, the role of a facilitator in terms of professional competence, the ability to effectively use innovative educational technologies in enriching the intellectual potential of a student, and the facilitator's activity of a teacher.

Keywords: modern education - education, facilitation, intellectual potential, innovative educational technologies, skills, professional competence, facilitation.

Jahonning rivojlangan mamlakatlari tajribalarini o'rganish, mahalliy shart-sharoit, iqtisodiy va intellektual resurslarni inobatga olgan holda jamiyat hayotining barcha sohalarida tub islohotlarning amalga oshirilayotganligi yangidan-yangi yutuqlarga erishishni ta'minlamoqda. Turli sohalarida yo'lga qo'yilayotgan xalqaro hamkorlik garchi o'z samarasini berayotgan bo'lsa-da, biroq, milliy mustaqillikni har jihatdan mustahkamlash, erishilgan yutuqlarni boyitish, mavjud kamchiliklarni tezkor bartaraf etish jamiyat a'zolaridan alohida fidokorlik, jonbozlik, shijoat va qat'iyat ko'rsatishni talab etmoqda. Ilm-fan, texnika, ishlab chiqarish va texnologiya sohalarining mavjud taraqqiyoti zamonaviy jamiyat qiyofasini belgilab bermoqda. Zamonaviy jamiyatning eng muhim xarakterli jihati uning barcha sohalarida globallashuvning ko'zga tashlanayotganligidir. Globallashuv o'z-o'zidan tezkor harakatlanish, zarur axborotlarni zudlik bilan qo'lga kiritish, ularni qayta ishlash va amaliyotga samarali tatbiq qilishni taqozo etadi. Bu tarzda harakatlanish imkoniyatiga o'z sohasining bilimdoni bo'lgan, kasbiy malakalarni yuqori darajada egallay olgan, boy tajriba va mahoratga ega kadrlargina ega bo'ladilar.

Shunday ekan, oliy ta'lim muassasalarida kadrlarni tayyorlash jarayonida davrning mazkur talabini inobatga olish maqsadga muvofiqdir. Oliy ta'lim muassasalari pedagoglarini qayta

tayyorlash va malakasini oshirish kurslarida turli ixtisosliklar o'qituvchilarining intellektual salohiyatini oshirish, dunyoqarashlarini boyitishda ularni innovatsion ta'lim texnologiyalari, o'qitishning yangi, innovatsion shakl, metod va vositalari bilan tanishtirish, pedagoglarda kasbiy kompetentlik sifatleri va kreativ qobiliyat mohiyati bilan yaqindan tanishtirish muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida so'zlagan nutqida: "Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo'lib kamolga yetishi bilan bog'liq. Bizning asosiy vazifamiz – yoshlarning o'z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratishdan iborat." , -deb ta'kidlagan edi. Zero, yoshlarga zamonaviy o'qitish texnologiyalari asosida ta'lim – tarbiya berish yetuk mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishga xizmat qiladi. Innovatsion texnologiyalar asosida o'qitish - o'qitishning istiqbolli tizimlaridan biri hisoblanib, u ta'lim oluvchilarning bilim imkoniyatlarini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish tizimiga eng yaxshi moslashgandir. An'anaviy ta'limda o'quv maqsadlari pedagog faoliyati orqali ifodalangan ya'ni, bilim berishga yo'naltirilgan bo'lsa, zamonaviy ta'limda ta'lim oluvchilar faoliyati orqali ifodalanib, kasbiy faoliyatga yo'naltirilgan bo'ladi.

Zamonaviy ta'lim-tarbiya berish samaradorligi quyidagi omillarga bog'liq:

- ta'lim muassasasining moddiy-texnik bazasi;
- malakali professor-o'qituvchilar tarkibi darajasi;
- talabalar tayyorgarligi darajasiga;
- kutiladigan natijalar bahosiga;
- didaktik materiallarning ishlab chiqilishiga;
- fanlar natijasi va tahliliga.

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quv dasturlari to'la qisqartirilgan va chuqurlashtirilgan tabaqalash orqali bosqichma-bosqich o'qitish imkoniyati yaratiladi. YA'ni o'qitishni individuallashtirish mumkin bo'ladi. Bunda quyidagi maqsadlar ko'zlanadi:

- o'qitishning uzluksizligini ta'minlash;
- o'qitishni individuallashtirish;
- o'quv materialini mustaqil o'zlashtirish uchun yetarli sharoit yaratish;
- o'qitishni jadallashtirish;
- fanni samarali o'zlashtirishga erishish.

Bugungi zamonaviy ta'lim "subyekt-subyekt" munosabatlari asosiga qurilgan bo'lib, unda o'quvchilarning mustaqil faoliyatiga katta e'tibor qaratiladi. O'quvchining mustaqil bilim olish faoliyati samaradorligi pedagogdan turli xildagi maslahatlar tizimini ishlab chiqishni talab qiladi. Shu sababli xorij tajribasida pedagogik yordamning turli ko'rinishlari takomillashib bordi va bugungi kunda pedagogik faoliyatiga ko'ra bir qancha tushunchalar kelib chiqishiga sabab bo'ldi, jumladan: Fasilitator (ingl. facilitator, lot. facilis – «yengil, qulay» degan ma'noni bildiradi) – fasilitator guruhlarda faoliyatni tashkil etishda ko'maklashadi. U guruhlardagi faoliyatni samarali bo'lishini ta'minlashi, guruhda sog'lom muloqotni o'rnatishi, guruhda ishlash qoidalari va regamentlariga amal qilishni ta'minlashi joiz. Fasilitator guruhda qulay psixologik muhitni yaratadi va faoliyatni samarali bo'lishiga yordam beradi. Ushbu tushuncha mumtoz psixolog Karl Rodjers tomonidan kiritilgan bo'lib, ingliz zabon mamlakatlarining ta'lim muassasalarida keng foydalaniladi. 1989-yildan buyon Xalqaro bosh fasilitatorlar assotsiatsiyasi (The International Association of Facilitators) faoliyat yuritib kelmoqda. Bugungi kunda uning faoliyatida 63 davlatning 1200 a'zosi ishtirok etmoqda. Fasilitator faoliyati turli modellarda uchraydi. Shu o'rnida zamonaviy sharoitda jamiyatimizda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy sohada o'zgarishlar ta'lim tizimiga ham yangiliklar kiritib borishni jadallashtirmoqda. Jumladan, ta'lim jarayonini tashkil etish shart-sharoitlarning shakl va mexanizmlarini o'zgartirishga ham zarurat tug'ilmoqda. Ayniqsa, mazkur holatni kasbiy ta'lim

sohasida yaqqol kuzatish mumkin. Shu nuqtayi nazardan fasilitatsion yondashuv masalasi pedagogika va psixologiyada tobora qiziqarli xarakter kasb etib bormoqda. Fasilitatsiya – o‘quvchiga ijobiy ta’sir etish yo‘li bo‘lib, guruhda ijobiy muhitni hosil qilish, ta’lim oluvchilarni o‘z kuchlariga ishonishlariga erishish va mustaqil faoliyatlarida ularni qo‘llab quvvatlashdir. Hozirgi vaqtda fasilitatsiyaning ijtimoiy va pedagogik turlari ajratilib ko‘rsatiladi. Ijtimoiy fasilitatsiya ijtimoiy psixologik fenomen hisoblanadi. Ijtimoiy fasilitatsiya lotin tilida – “socialis facilitar” – ijtimoiy qulaylashtirish degan ma’noni anglatadi. Pedagogik fasilitatsiya esa ta’lim oluvchilarning faoliyatini qo‘llab-quvvatlash asosida ta’limning (o‘qitish, tarbiya) samaradorligini kuchaytirishga xizmat qiladi. Bunda pedagog tomonidan alohida muloqot usulining kasbiy-pedagogik jarayonda qo‘llanilishi natijasida sifat jihatdan rivojlanishga erishiladi. Fasilitatsiyaning yuqorida aytib o‘tilgan ikki turini ma’lum shartsharoitlar bog‘lab turadi. Ya’ni, fasilitatsiya har qanday faoliyat, shu jumladan pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishi, shubhasiz. Fasilitatsiyaning bu ikki turi orasidagi asosiy farq shundaki, ijtimoiy sohada faoliyatni qo‘llab-quvvatlashda subyektning xatti-harakatlari asos sifatida xizmat qiladi. Pedagogik faoliyatda esa, fasilitatsiya pedagogning o‘quvchilar bilan individual muloqot usuli va ta’lim oluvchi shaxsiga samarali ta’sir etish bilan bevosita bog‘liq. Fasilitatsiya deganda eng avvalo, guruh muammolari hal etishning samarali texnologiyasi tushuniladi. Fasilitatsiya shunday jarayonni qamrab oladiki, bunda fasilitator barcha guruh a’zolariga ma’qul keladigan, neytral va qaror qabul qilishga haqqi yo‘q, ya’ni u guruh muammolari hal etishga ko‘maklashadi. Pedagogik fasilitatsiyaning professional ta’limdagi ahamiyati faol tayyorgarlikka ega mutaxassislarni shakllantirishga o‘tish, bitiruvchiga oid standart bo‘lmagan xulosalarni qabul qilish va mustaqil tahlil etish qobiliyatiga ega shaxsni shakllantirishda yorqin namoyon bo‘ladi. Faol xulqatvordagi ehtiyoj va motivlar ijro etishda emas, balki o‘zaro xatti-harakatni mo‘ljalga olishda to‘liq namoyon bo‘ladi. Shunga ko‘ra o‘qituvchining vazifasi o‘quvchilarni hamkorlikda to‘g‘ri mo‘ljalga olishlarini ta’minlash, ular bilan bir qator boshqaruv funksiyalarini bo‘lishishi, ya’ni ularni fanga nisbatan chuqur qiziqishlarini uyg‘otish maqsadida sharoitlar yaratish va haqiqiy mazmunga ega o‘quv motivlarini paydo qilishdir. Pedagogik fasilitatsiya – bu yuqori sifatga ega bo‘lgan, amaliyotdagi zamonaviy talablarga mos keluvchi mutaxassislarni o‘qitish darajasidir. O‘quvchida qancha ko‘p savol tug‘ilsa, shuncha ko‘p bilim egallaydi, bunda uning o‘quv jarayonidagi faolligi ham nazarda tutiladi. Materialning har qanday emotsional va mantiqiy mazmunga ega bo‘lishiga qaramay, agar o‘quvchilar sust tinglovchilar bo‘lsalar faqatgina ma’ruzada qatnashib, ma’ruza materialini va mazmunini avtomatik ko‘chirib oladilar, xolos. Fasilitatsiyali ta’limda o‘qituvchi dogmatik metodlar va usullarni emas, balki zarur ma’lumotlarni ijodiy egallash, fikr yuritishni shakllantirish, ma’lum materialdagi yangi muammolari topish, imkoniga ega bo‘ladilar. Bu jarayonda o‘qituvchi shunday pozitsiyaga ega bo‘ladiki, bunda “o‘zimas” balki boshqa o‘quvchilar bilan “birgalikda” va “amaliyotda mavjud muammolari bilmaslik”, ya’ni kurs davomida o‘quvchilar tomonidan ikkilanishlarga sabab bo‘lishi haqidagi ayblovdan qo‘rqmasligi kerak. Shu tarzda u tadqiqotchi sifatida o‘quv jarayonida o‘z rolini yo‘qotmaydi, o‘quv dasturiga tegishli barcha savollarga javob beruvchi dogmatik-pedagog niqobiga o‘ranmaydi. Bularning barchasi o‘quvchilarni har qanday sharoitda qiziquvchanliklarini va faol anglashlarini va kasbiy o‘z-o‘zini rivojlantirish jarayonini tezlashtirib beradi. Pedagogik fasilitatsiya konsepsiyasi bir qator sharoitlarni yaratishni amalga oshiradi.

Ular orasida quyidagilarni ajratib ko‘rsatish mumkin:

- a) o‘quvchilar uchun o‘qishning ahamiyatli bo‘lishi;
- b) o‘qituvchining raqobatchiligi;
- v) psixologik xavfsizlik va psixologik erkinlik.

Faqatgina o‘quvchi uchun ahamiyatli ta’limgina samarali hisoblanib, oddiygina bilimlarni o‘zlashtirish emas, balki o‘quvchining ichki hissiy-kognitiv tajribasini o‘zgarishiga sabab bo‘ladi. O‘qituvchining raqobatchiligi shunda namoyon bo‘ladiki, u boshqa odamlarga, o‘quvchilarga

nisbatan o'z munosabatini anglaydi, ya'ni birga ishlaydi, xususan o'zaroharakatlarni amalga oshiradi. O'quvchilarni qanday vaziyatda bo'lishiga qarab, o'zining haqiqiy munosabat hissini tushunib qabul qila oladi. Bu orqali o'qituvchi ta'lim oluvchilar bilan ochiq munosabatda bo'lish imkoniga ega bo'ladi. Fasilitatsiya jarayonidagi psixologik xavfsizlik shaxsni qadriyat ekanligini tushunib yetish va tashqi baholash mavjud bo'lmagan sharoitni yaratib bera olishda namoyon bo'ladi. Psixologik mustaqillik o'quvchilarni kreativligini va ularning o'zlarini ifoda eta olish xususiyatini shakllantirishni ta'minlaydi. Fasilitatsiya fikrlarni, hissiyotlar va xolatlarni ochilishiga imkon beradi. Bunda u samimiy ishonch, kutilmagan obraz uyg'unligi, ijodiy bo'lgan tushunish va anglashni ta'minlaydi. Ta'lim jarayonidagi sharoitda fasilitatsiyani to'g'ri tashkillashtirishga rioya etish, quyidagi sifatlarni shakllanishiga turtki bo'ladi.

Masalan, mustaqillik, faol anglash, kasbni egallashga yo'nalganlik va boshqalar. Bularning barchasi kelajakda o'quvchilarni yetakchi mutaxassis bo'lishlarida muhim rol o'ynaydi. O'qituvchi-fasilitator guruhni hamkorlikda ishlash jarayonini qulaylashtirish hisobiga ta'limni samarasini oshiradi. Shunga ko'ra ichki guruhiy o'zaroharakatning shakl va usullari muhimdir: ta'lim oluvchilar birbirlari bilan qanday gaplashayotganliklari, muammoni umumiy tushunishlari, nizolarni hal qilib to'g'ri xulosani qabul qilishlari kerak bo'ladi. Fasilitatsiya faoliyatiga asoslangan o'zaroharakat qobiliyatini rivojlanishi – pedagogik ta'limdagi pedagogik jarayonning dolzarb maqsadlaridan bo'lib, fasilitatsiya shaxsning mavjudligini, uni potensial imkoniyatlarini, jamiyatda shaxs birligini ta'minlaydi. Fasilitatsiyaga qobiliyatli bo'lish – bu shunday anglash sifatiki, shaxs bo'lib yetishish uchun ruhiy yetuklik, emotsional barqarorlik, o'z dunyosi bilan yangi ruhiy-amaliy birlashishi, yaxlitlik va bir xil o'xshashlik sifatlariga ega bo'lishdir.

Fasilitatsiya faoliyatiga asoslangan o'zaro harakat qobiliyatining bo'lishi o'zida quyidagilarni tarkib toptiradi:

- empatiya;
- qabul qila olish;
- qadriyatli o'z-o'zini qabul qila olish;
- refleksivlik;
- kreativlik;
- tolerantlik;

- boshqa odamlar bilan chuqur muloqotda bo'lib, muloqot vaqtida yoqimli, psixologik iqlim yarata olish kabilar.

Fasilitatsiya haqida so'z ketganda, albatta fasilitator faoliyati e'tiborga loyiqdir. Fasilitator trenerdan farqli o'laroq ekspert hisoblanmaydi. U qatnashuvchilarni o'qitmaydi, aksincha ularga guruxiy ishlash uchun maxsus texnologiyalarni taqdim etadi. Fasilitator guruhga yordam beradi, muammolar yechimini topishga harakat qiladi. Fasilitator qatnashuvchilarni ishga yo'naltirib boradi va natijalarni muvofiqlashtirib boradi hamda taqdim etilgan topshiriqlarni qoidaga muvofiq qatnashuvchilar tomonidan bajarilishini kuzatadi. Fasilitator – dars samaradorligini oshirish maqsadida guruhlarda guruh ishini tashkil etuvchi, olib boruvchi shaxs. Mashg'ulotda reglament, norma va mashg'ulot uchun qulay sharoit yaratuvchi. Guruh a'zolarini jipslashtiruvchi, samarali ishlash muhitini yaratuvchidir. Fasilitator – davra suhbatlarini, munozara, mushoira, debat, seminar, treninglarni olib boruvchining yordamchisidir. Uning maqsadi – guruhda guruh a'zolarini qo'llash-quvvatlash, oldida turgan vazifani bajarishga yo'naltirishdir. U guruh a'zolarining shaxsiy va kasbiy rivojlanishlariga qulay muhit yaratib beruvchi shaxs. Fasilitator guruhlarda o'zaro borayotgan muloqot jarayonini olib boruvchidir.

Bugungi davrda ta'limni yuqori sifat bosqichiga ko'tarishdagi asosiy talablar: bu - yuqori samarali zamonaviy ta'lim va innovatsiya texnologiyalar; ilg'or xorijiy tajribalarni keng joriy etish; zamon bilan hamnafas bo'lish; o'quv jarayoniga fanlar bo'yicha innovatsiyalar, shuningdek, ilg'or uslublarni qo'llashga erishish uchun etishga zarur shart-sharoit yaratish; kasb

mahorati, pedagogik va ilmiy faoliyatni muttasil rivojlantirib borishdan iboratdir. Negaki, bugun voyaga yetayotgan navqiron avlodni intellektual salohiyatli, zukko qilib tarbiyalash, ularga puxta bilim berish mutaxassislarining yuksak bilim darajasiga bevosita bog'liqdir.

Bu sa'y-harakatlar, albatta, bugungi sharoitda yuksak malakali va yetuk mutaxassislarni tayyorlash, oliy ta'lim tizimini tom ma'noda mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi muhim omilga aylantirish, qolaversa, kadrlar tayyorlash tizimining sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shubhasiz, bu mamlakatimiz ta'lim tizimi rivojini yanada yuqori bosqichga ko'tarishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Muxtasar aytganda, bo'lajak o'qituvchilarni fasilitatorlik faoliyatiga tayyorlash metodikasini yanada takomillashtirish kelajak avlodning hech kimdan kam bo'lmay voyaga yetishiga, ilg'or fan va texnika yutuqlarimiz, ilmiy loyihalarimiz dunyoda e'tirof etilishiga zamin yaratadi. Zero, ta'lim va tarbiya ustuvor mamlakatda beqiyos yangilanishlar tobora yuksak bo'y cho'zadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Futures for higher education: analysing trends. HIGHER EDUCATION: meeting the challenges of the 21st century. www.universitiesuk.ac.uk - ISBN: 978-1-84036-268-8 Universities UK January 2012- 128 b.

2. R.P. Pathak. Methodology of Educational Research. USA-2008 Atlantic

3. Abraham Harold Maslow. Motivation and Personality. Year of the edition: 2011 7. Jan Kielven THE ARTFUL SCIENCE OF INSTRUCTIONAL INTEGRATION. Adapted from: BEYOND MONET. Barrie Bennett / Carol Rolheiser. 2001 p 14-15.

4. N.G. Dilova Uzluksiz ta'lim jarayoni subektlarining kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish: muammolar va yechimlar mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. "Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilimni baholashda pirls tadqiqotlaridan foydalanish imkoniyatlari" nomli tezisi 26.1.0.2020 y.

5. N.G. Dilova Ajdodlar merosini o'rganish asosida talabalarni shaxslararo munosabatga tayyorlash "Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar" xalqaro ilmiy metodik jurnal. 2021 5 son.

6. Н.Г. Дилова Особенности межличностных отношений педагогов Вестник интегративной психологии 2021 й. №23

Internet resurslar

1. www.Ziyonet.uz

2. www.edy.uz

3. Infocom.uz. электрон журналы: www.infocom.uz

4. www.nuuz.uz 5. www.bimm.uz